

MAURITS VAN ROOIJEN EN HENRI T'SAS VERTELLEN:

Een van de laatste Torenwachters in 1895 in Breda was Frans Frischert maar men noemde hem 'Willem'

Rattenvlooiën

Het was die zomer 1534 warm. Veel burgers hadden de stad verlaten. De rattenvlooiën, die de ratten op de mesvaart op hun dikke buiken en lange staarten meedroegen, in combinatie met de zomertemperatuur en de stank van scharrelende honden en varkens hadden de pestilentie in de met riet gedekte huisjes gebracht. Een pijpje zeep en een stofkammetje door de haren was tegen die oprukkende horde geen effectief middel. "Overal vuilnis en rondscharrelende huisdiere. Slagers die bloed en slachtafval op straat achterlieten. Breda was een stinkend stadje. Volop ratten, derhalve", stelt historicus Gooskens in het boek van Leo Nierse. Over die grote stadsbrand op 23 juli van 1543 vertelt Leo Nierse ons op beeldende wijze het volgende:

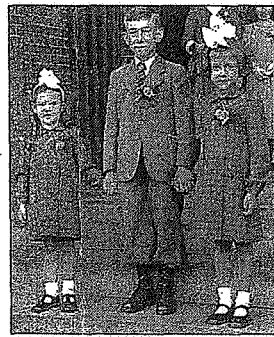
"De meeste van de inmiddels acht-duizend burgers hadden de omliggende opgezocht, evenals hun bestuurders. Drossaard, schout, rentmeester en griffier zaten in Oosterhout. Toen sloeg het onheil toe: "in de verlaten stad vroeg de Zwarte Dood de Rode Haan ten dans. Die vuurdans begon in de Vesterstraat (=St. Janstraat), in de kapel van de Ridders van St. Jan. Gewoonlijk gooiden burgers dan met (lederen) emmers water in de vlammen, want de (17e eeuwse) brandspuit bestond nog niet... Er was slechts een handjevol blussers voorhanden en het vuur hongerde naar meer". Maurits van Rooijen merkt op dat, hoewel de hele burgerij een brand te lijf moest gaan, één bevolkingsgroep echt verplicht was om te blussen. Voor brandweer speelden de havenarbeiders. "Er was nog geen straatverlichting in de stad. Maar ieder huis had een lantaarn aan de gevel, zodat men niet op de tast naar de brand moest"...

Zwarte skeletten

Over de grote stadsbrand vervolgde Leo Nierse: "tweederde van de stad bestond uit huizen van hout, riet en leem, die elkaar op die krappe dertig hectaren stonden te verdringen. Vaak waren dat overkragende woningen: huizen met uitstekende bovenverdiepingen, die de straat overwelfden, en elkaar bijna raakten. In vier uur tijd hadden de vlammen 600 tot 700 huizen, drie kapellen, het stadhuis en de vleeshal tot zwarte skeletten afgeknaagd. De Grote Kerk - met de juist in aanbouw zijnde kooromgang - was als door een wonder aan de vuurzee ontkomen. Het kasteel had op veilige afstand gestaan. De huizen van het havenkwartier (Visserstraat, Vismarkt, Schoolstraat en latere Havermarkt) hadden het gered, doordat hier na de kleine stadsbrand van 1490 stenen huizen waren verzezen... De verwoesting was zo enorm dat de Breda-naars tot Pinksteren van het volgend jaar bezig waren met puinruimen. Alleen het nablussen duurde al een week. De 'dakloos' geraakte ratten kroelden tussen de ruines. De mensen hokten bij elkaar in de overgebleven woningen of in noodwoningen erachter. Brandslachtoffers waren er door de massale afwezigheid bijna maar niet veel gevallen, maar "de duivel" was er ook nog. Genadeloos hield de zomer zijn klamme handen boven de resten van de stad en binnen de kortste keren brak opnieuw de pest opnieuw in alle hevigheid uit"... In 1552 was Breda pas herbouwd.

De rode haan

"Ze waren de schrik van de middeleeuwen: de Zwarte Dood en de Rode Haan". Met die regel begint stadschouder Leo Nierse van BN/DS in zijn boek Breda, stad van borderlords en baronnen, een boeiend hoofdstuk over de twee doodsvijanden die hun verwoestend werk in middeleeuws Breda deden: de pest en brand. "Maar het allerverschrikkelijkste was als het vuur en de pestilentie hun koppen bij elkaar staken", vervolgt Leo Nierse. "Dat gebeurde in Breda in de zomer van 1534". Met dit citaat komt in dit verhaal de Torenwachter in beeld, een functionaris die hier eeuwen, tot 1893, het jaar dat de telefoon in Breda in gebruik werd genomen, dus nog tot na het slopen van de vesting in 1870, van eminent belang is geweest.

Adriaan Frischert middenin. Hij is de achterkleinzoon van de torenwachter en onze informant!

Klokke Roelant

Bij de stadbrand in 1490 en de grote stadsbrand in 1534 waren de Torenwachters al in functie. Maurits van Rooijen leidt dat af uit de begroting van de stad in 1494, simpel de stadsrekening geheten. Er wordt dan een post vermeld voor een nieuwe ladder vervaardigd door Godevaert, de stadstimmerman. De Torenwachters hebben de ladder nodig om op de tweede gaanderij hun uitkijkpost, een in de toren ingebouwd vertrek, te kunnen bereiken. Was ieder uur de hoorn er en de trompet waardoor de Torenwachter kon laten merken dat Breda veilig werd bewaakt. Door de brandklok te luiden kwam de stad in rep en roer. Daarvoor moest de Torenwachter klokke Roelant aan één zijde luiden, zoals het op het bronstond vermeld:

Mijn naam is Roelant
Als ick luij aan eenen kant
Dan is tot Breda allarm of brant
Als ik gaa aan beijde sijden
Dan is Breda in groot verblijden

De Torenwachter had een naar hem vernoemde zoon: Adriaan Frischert (geboren 16 maart 1872). Hij is op 25 september 1899 gehuwd met Wilhelmina Frischert (geboren 14 februari 1872). Een mooi familieportret van de 'Frischerts' bij gelegenheid van hun 40-jarig jarig huwelijksfeest 25 september 1949.

Lelijke Bertha

De overdag uit de toren stekende rode vlag was een teken dat er brand vloed. Hing de vlag aan de noordzijde dan was er brand aan die kant. En zo vlagde, indien noodzakelijk, de Torenwachter ook de andere kanten. En 's nachts hing hij aan die kant een lamp. Voor indutten had de Torenwachter geen kans. Vleide hij zich even neer in de bedstede dan was zijn

arm of zelfs zijn voet door een touw verbonden met de grote klok, die de uren sloeg. Bij ieder uur werd er bij de Torenwachter even aan zijn arm of voet gerukt. Juist was F. Frischert, een van de laatste Torenwachters weggesluisd in een droom. Verschrikkelijke beelden drongen op. Zijn dikke, tandeloze buurvrouw Bertha boog zich over hem, zeggend: "wat vlag je toch? Ik zal je hemd eens instoppen!" Want dromen hebben altijd wel iets met de werkelijkheid te maken. En nog dromend over die verschrikkelijke Bertha heeft Frans Frischert de klok geluid, de lamp gehangen en op de hoorn geblazen, om zijn kwellende angst kwijt te raken dat die foeliekelijke Bertha, die aan één hand slechts één vinger had, hem aan zou raken.

Bij brand speelden ook de klepperaars een grote rol. Zij worden door Maurits van Rooijen "klapperaars" genoemd. "Bij brand moesten zij zonder ophouden met hunne klapp slaan".

Dat de laatste Torenwachters F. Frischert en C.W. van Steenderen op 1 april 1895 door de komst van de telefoon, eervol ontslag werd verleend, vinden we ook in de raadsnotulen.

"De platte" was Tinus

In zijn verhaal "Willem de Torenwachter", dat in druk in de jaren vijftig verscheen in Dagblad De Stem in zijn mateloos populaire rubriekje: "volkstypen" vertelt Henri t' Sas dat Frans Frischert door iedereen "Willem" genoemd wordt. De auteur kan slechts gissen waarom! Frans Frischert, voluit Franciscus Frischert geheten, wordt zelfs door Mieke zijn vrouw en zijn zoon Tinus, die op zijn beurt "de Platte" heet, ook zonder enige verklaarbare reden zo genoemd. Deze feiten moet u mij niet "afrekenen" maar onze volksschrijver. Zijn herinneringen aan de laatste Bredase Torenwachter Frans Frischert, waarbij

Een van de laatste torenwachters van Breda, Francisus Frischert, geboren 11-11-1844 te Maastricht en overleden op 27-03-1910. Hij was getrouwd met Maria Henderson, geboren te Breda 30-12-1841. Zij trouwden op 25-08-1869 te Breda. Zij kregen 9 kinderen. Foto uit het familiealbum van Adriaan Frischert.

mantiseerd vast hoe dit gebeurde. "Een van de eerste verbindingen liep van de hoge toren naar 't politiebureau' daar beneden op 't Stadserf. De eerste proeven van bekwaamheid moesten door vader en zoon worden afgelegd maar geen van beiden had er ook maar één korstje kaas van gegeten", vertelt t' Sas. Ook voor de politie was het verduveld onwennig. "Zijde gij 't Willem?" "Ik hoor geen sikkepit", telefoneerde Frans Frischert terug. "Breda kan al afgebrand zijn voordat er alarm is gemaakt!", stelde Hermandad daarop, waarop zijn zoon Tinus enige actie noodzakelijk achtte. Hij antwoordde: "ons vader kan er nie mee overweg". Er was dus verbinding! De proef was volledig geslaagd!

Het contact werd aangenaam "Komde gij een kommekke kuffie drinken", liet de wacht beneden vragen Willem weigerde en Tinus ging in zijn plaats. "Allee vader, gij kunt ook komme", telefoneerde hij op zijn beurt. "Geen kwestie van", telefoneerde Frans Frischert terug. "Ge hangt de ketel maar aan urren lange ijzerdraad en ge stuur 'm maar naar boven!"

Eervol ontslag....

Cor van Steenstraten en Frans Frischert zijn kennelijk nog ettelijke jaren op hun post gebleven. Maurits van Rooijen: "de brandweer had steeds minder behoefte aan toeschouwers bij een brand. Zij wilden liever ongestoord hun werk doen. Toen Ben W ir de raad bekend maakte dat de torenwachters niet meer in de moderne tijd pasten en dat de brandweer nu volgens een ander systeem bluste merkte een raadslid toch nog op: "het zou nu kunnen dat er bij iemand brand is zonder dat bijvoorbeeld een bloedverwant die in een ander gedeelte van de stad woont er iets vanaf weet". Zijn bedenkingen mochten niet baten. Aan de laatste Torenwachters F. Frischert en C.W. van de Steenstraten werd op 1 april 1895 eervol ontslag verleend. "De moderniteit was in het hooggelegen kamertje op de gaanderij doorgedrongen".

Op 1 april 1895 - iets meer dan 110 jaar geleden - kwam de telefoon. En de stad Breda betaalde er een prijs voor! De burgers waren een door een door vertrouwd figuur kwijt: haar mateloos populaire Torenwachter Frans Frischert. Hij deed bovenin de toren "het licht uit!"

Noot van de redactie: het verhaal wordt dit jaar vervolgd met markante informatie van de kleinzoon Adriaan Frischert uit Terheyden. Van hem zijn ook de unieke foto's uit het familiealbum. Over de Vestingstad en andere andere de Torenwachter meer in de pas uitgegeven nieuwe verhalenbundel "De Klopperman" door Rinie Maas. Schriftelijke reactie kunt u sturen naar de redactie van de Bredase Bode, postbus 22, 4880 AA in Zundert, o.v.v. het Breda van weleer. Rechtstreeks reageren kan ook: redactie@vorrselmans.nl

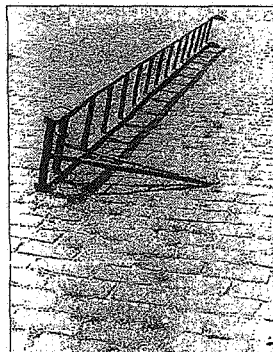
De zoon Tinus Frischert van de Torenwachter Frans Frischert 2e van rechts. Hij is de in Breda alom bekende "platte", muzikant bij de Unie. Daarover de volgende keer!

Het Breda van Weleer

(1920-2000)

Door Rinie Maas

110 jaar werden we bij brand in Breda 's nachts gewaarschuwd door de hoorn van de Torenwachter en zijn rode vlag overdag. De laatste torenwachters in Breda waren Frans Frischert en Cor van de Steenstraten. Een fetterlijk hoogstaande, voornamelijk belangrijke functie, eeuwen oud. Van daag een indruk van het leven van Torenwachter in Breda.

Het haakladdertje in gebruik bij de Torenwachters. Foto: historisch archief, Herman van Wanrooij

In het boekje "Breda Vroeger en Nu" door Maurits van Rooijen komen we te weten dat de uitkijkpost voor de Torenwachters niet helemaal bovenin maar op de tweede gaanderij van de Grote Toren was gemaakt. Vanaf de tweede gaanderij was in het maximaal tweelaags hoge Breda, op de Grote kerk na, "met woningen als vierkante klompjes klei", zoals een toerist uit Parijs eens vaststelde, voldoende zicht over de stad. "Vanuit deze uitkijkpost", schrijft van Rooijen, waakten de wachters om beurten over de stad. Alle uren van de nacht blies de Torenwachter op een trompet of hoorn om te voorkomen dat de stad in vlammen zou opgaan. Zodra hij een vonkje zag sloeg hij alarm. Brand was vroeger, vertelt van Rooijen, een van de grootste gevaren in een stad. Breda bestond uit houten huizen met daken van riet en stro. Elke stad in het land werd wel eens door brand geteisterd. In Breda was dat het geval in 1534.